

Koncepcja płci kulturowej w polskiej literaturze przedmiotu a tradycyjny model rodziny

Strona | 1

Autor: Kamila Rodrigues

Afilacja: studentka kierunku pedagogika w Wyższej Szkole Kadr Menedżerskich

Streszczenie: Celem artykułu jest częściowe wskazanie, jak w polskiej literaturze są przedstawiane relacje zachodzące pomiędzy płcią biologiczną i kulturową i jakie mają one wpływ na zmiany zachodzące w tradycyjnym modelu rodziny i jej spójności, a także czy owe zmiany są efektem czynników społeczno-kulturowych.

Słowa kluczowe: płeć kulturowa, płeć biologiczna, rodzina, wpływ kulturowy, płeć

Abstract: The aim of the article is to identify how relationship between biological sex and gender is presented in Polish literature and the impact it has on changes in the traditional family model and its cohesion, and whether these changes are the result of socio-cultural factors.

Keywords: gender, biological sex, family, cultural influence

Płeć kulturowa, określana także terminem „gender”, ujmuje płeć wpisaną w akt urodzenia w kontekście społecznym, psychologicznym i obyczajowym. Jest to zespół atrybutów i zachowań oczekiwanych od kobiety i mężczyzny oraz postrzeganych jako przydatne w ich społecznym funkcjonowaniu (Chołuj, 2014, s. 162.).

Jak słusznie zauważa Krystyna Slany „*Płeć kulturowa jest podstawową kategorią poznawczą pozwalającą zrozumieć świat społeczny na jego różnych poziomach, relacje między mężczyznami i kobietami, a także odkrywać refleksyjnie i podmiotowo własne »ja«*. Ukazuje, jak płeć jest powiązana z kulturą, ekonomią, polityką, jak konstruowana jest przez określone relacje społeczne i stosunki władzy, jak odzwierciedla się w podziale prac na produkcyjne i reprodukcyjne, na wyznaczanie tego, co męskie i kobiece” (Slany, 2011, s.7.).

Takie rozumienie płci kulturowej pokazuje, jak wielką rolę w postrzeganiu siebie odgrywają wzorce zachowań zarezerwowane dla kobiet i mężczyzn, społecznie rozdzielone na męskie i żeńskie. Płeć kulturowa to również wskazanie zasad, którymi kierują się w życiu społecznym kobiety i mężczyźni, oraz jak układają się relacje między kobietami i mężczyznami. Świat rozwija się, a kultura rejestruje zachodzące zmiany. Proces przystosowania się kobiet i mężczyzn do zasad ich dotyczących nie zawsze jest spójny z kulturowymi oczekiwaniami, a to sprawia, że płeć kulturowa jest zjawiskiem zmiennym i ściśle zanurzonym w kontekście społecznym (Mrozik, 2014, s. 180).

Płeć kulturowa nie jest zjawiskiem, którego rozumienie jest ujednoczone, należy pamiętać, że ma wiele komponentów zarówno wtedy, gdy ją postrzegamy

jako instytucję społeczną, zorganizowaną w system stratyfikacyjny (strukturę społeczną), jak i wtedy, gdy badamy ją na poziomie indywidualnym. W tym ostatnim przypadku chodzi o zakres, w jakim kobiety i mężczyźni przy opisie siebie korzystają z cech kulturowo przypisywanych kobietom i mężczyznom (Olczyk, 2014, s.22).

Ważnym aspektem postrzegania płci kulturowej jest język komunikowania się w przestrzeni publicznej znaczącą rolę odgrywa tu inkluzywność języka, ale to nie tylko problem feminatywów czy podnoszony problem określania/zwracania się do osób LGBTQ+¹. Przejawy kultury, o których pisze Olczyk, dotyczą również języka. Zmiany zachodzące w relacjach społecznych pozwalają poznać język, jakim posługują się środowiska osób nieheteronormatywnych. Komunikacja związana z płcią kulturową wymusza zapoznanie się z formami gramatycznymi, których wcześniej nie stosowano: na przykład trzeciej osoby liczby pojedynczej rodzaju nijakiego wobec osoby dorosłej, stosowanie znaku „x” zamiast końcówki fleksyjnej sugerującej płeć albo posługiwanie się osobatywami (konstrukcje używane do opisu grup czy też pojedynczych osób, których płci nie znamy) i dukaizmami (rodzaj postludzki, rodzaj postpłciowy – zbiór neutralnych płciowo form gramatycznych, używanych przez osoby nieposiadające płci). Akceptacja płci kulturowej jako historycznej, społecznej oraz zmiennej i zróżnicowanej w zależności od społecznego kontekstu (i zarazem stwarzającej ten kontekst), to możliwość zakwestionowania wyjaśnień, które uzasadniają pozycję społeczną kobiet i mężczyzn cechami biologicznymi (Olczyk, 2014, s. 119).

Takie podejście do spraw płci stało się podstawą prowadzenia wielkiej dyskusji społecznej, której pokłosie można odnaleźć na forach internetowych. Biologiczne cechy płciowe niewątpliwie mają wpływ na wykonywane zadania, na podejście do wielu spraw codziennych. Podział na tradycyjne role społeczne jest głęboko zakorzenione w kulturze, stąd zmiany dokonują się powoli. Kobiety od zawsze były predysponowane do zajmowania się domem i potomstwem, nie przeszkadzało im to jednak od czasów najdawniejszych podejmowania wielkich wyzwań. Wystarczy wymienić najbardziej rozpoznawalne kobiety polityki: Kleopatę w czasach starożytnych, Blankę Kastylijską w średniowieczu czy Elżbietę I Królową Anglii w czasach nowożytnych. Kobiety od średniowiecza prowadziły interesy swoich zmarłych mężów, a od XIX wieku nieprzerwanie stanowią potężny trzon świata nauki, biznesu i polityki. Taki stan rzeczy nie tylko nie zagraża męskim rolom, wręcz przeciwnie, wielu mężczyzn chętnie spełnia się w rolach kulturowo przypisanych kobietom.

Jeżeli płeć kulturowa jest wytworem człowieka i stworzonych przez niego struktur społecznych i relacji, istniejący status quo może ulec zmianie, a tym samym możemy przyjąć, że spójność struktury społecznej analizowanej z perspektywy płci może mieć zmienny charakter. Dynamika tych zmian widoczna jest w społecznej percepcji rodziny i jej modelu, obecnie postrzeganym odmiennie niż dawniej (Duda, 2016, s. 573.).

¹ Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer – społeczność osób homoseksualnych, biseksualnych i transpłciowych. Termin LGBT bywa również używany w stosunku do osób, które nie uznają siebie za heteroseksualne, ale nie zdążyły jeszcze określić, jaka jest ich orientacja seksualna lub jak w przypadku osób Queer, które nie chcą określać swojej orientacji i tożsamości.

Nie ulega wątpliwości, że zmiany w pojmowaniu ról społecznych wpływają na rodzinę i jej spójność. Badania socjologiczne wykazują, że małżeństwo i rodzina budzą zainteresowanie społeczne – zwłaszcza że rodzinie przypisuje się szczególne miejsce w kulturze, a ta najmniejsza komórka społeczna stanowi wartość samą w sobie. Tomasz Szlendak zauważa, że tradycyjną rodzinę traktuje się jako specyficzną lokatę, dzięki której można zaspokajać szereg potrzeb jak popęd seksualny, realizować cele ekonomiczne i prokreacyjne. Sformalizowany związek dwojga osób, ukazywany jest idealistycznie jako relacja, w której partnerzy dają sobie wsparcie, zaspokajają potrzeby miłości i bliskości. W rozważaniach Szlendak idzie dalej i łączy tradycyjną polską rodzinę z takimi wartościami jak patriotyzm, honor i religijność. Naruszenie „mitu” polskiej rodziny sprawia, że utrudniona jest rozmowa o innej niż tradycyjna rodzina, mimo zmian kulturowych, zachodzących także w jej obszarze.

Rodzina nuklearna (najbardziej tradycyjna), ze stałym podziałem ról gdzie mężczyzna jawi się jako pan domu, żywiciel rodziny natomiast kobieta jako posłuszna westalka domowego ogniska, która zajmuje się domem i dziećmi. Taki model rodziny funkcjonował właściwie od zawsze, ale wraz z rozwojem cywilizacyjnym można było zauważyć zmiany. Odejście od modelu „gospodarskiego”, w którym ziemia była żywicielką, stanowiła o pozycji społecznej całej rodziny i była przekazywana z ojca na syna przy jednoczesnym wejściu kobiet na rynek nauki i pracy, poszerzeniu ich praw publicznych stały się czynnikiem destabilizującym tradycyjny model rodziny. Na takie przemiany wskazuje w swojej pracy Wielisława Warzywoda-Kruszyńska (2004, s.13-21).

Bardzo szybkie emancypowanie się kobiet powodowało konflikty wewnątrz rodzin: mieszanie się sfery zawodowej i prywatnej, przenoszenie „pracy do domu” to następne zmiany, które mają kluczowe znaczenie dla spójności bądź rozpadu rodziny. Praca zawodowa obojga dorosłych wpływa na ich relacje domowe, a brak czasu bywa powodem rozwodów. Mizielińska i Stasińska zwracają uwagę, że badania socjologiczne i antropologiczne dotyczące rodziny pozostają pod bardzo silnym wpływem gender studies. (Mizielińska, Stasińska, 2014, s.482–486)

Akceptowany przez polskie społeczeństwo model rodziny stanowił w latach 70. i 80. mieszaninę cech należących do wzoru tradycyjnego i partnerskiego, z przewagą tych pierwszych. Ten model jeszcze w 1990 r. był odwrotnością tego, co było traktowane jako narzucone przez poprzedni system. Jednakże kilkanaście lat funkcjonowania w nowej sytuacji politycznej i ekonomicznej spowodowało zmiany w akceptowanych dotąd modelach. Badania prowadzone w latach 1990, 1997, 1999 i 2005 potwierdziły, iż rodzina jest niezmiennie wartością niezwykle cenioną przez Polaków. W Polsce w 2005 roku 86,7 proc. osób nie zgodziło się z opinią, że małżeństwo jest instytucją przestarzałą (pogląd taki podzielało 8,5 proc.), a 92,8 proc. raczej zgadzało się z opinią, że dziecko, aby rosnąć szczęśliwie, potrzebuje domu, w którym jest zarówno ojciec, jak i matka. (Żebrowski, 2010, s. 13–25.).

Przytoczone badania potwierdzają, że zmniejszyła się liczba osób, które chciałyby widzieć rolę kobiet zredukowaną do rodziny i gospodarstwa domowego. Coraz mniej jest zwolenników modelu, w którym kobieta ma zajmować się domem i rodziną, a mężczyzna zapewniać środki utrzymania.

Socjologowie badają rodziny tzw. patchworkowe, w których dorośli mają za sobą nieudane małżeństwa i wychowują wspólnie dzieci z poprzednich związków. Przedmiotem ich zainteresowania są rodziny „półrozbite”, w których z przyczyn ekonomicznych jedno z rodziców emigruje, a drugie zajmuje się dziećmi i domem. Często takie związki na odległość są przyczyną rozkładu więzi małżeńskich i rozpadu rodziny. Jak twierdzi Sztompka, przemiany dokonujące się w kulturze stanowią dla naukowców zajmujących się tematem rodziny wyzwanie związane ze zrozumieniem przyczyny zmian oraz różnorodności (Sztompka, 2002, s. 54–55).

Optymistycznie brzmi opinia Marguerite Peeters, która twierdzi, iż zmiany mające miejsce we współczesnej kulturze nie oznaczają, że rodzina przestaje być potrzebna. Ludzie nadal chcą łączyć się w pary, tworzyć wspólnotę w codzienności, a także przenosić związek na inny poziom relacji. Różnorodność form rodziny pokazuje, że rodzinę należy rozumieć szerzej i inkluzywniej. Ewolucja rodziny wpływa też na podział ról wewnątrz: praktyki wychowawcze, rodzicielskie i role genderowe. Rodzina pojmowana inkluzywnie przyczynia się do „demokratyzowania polityk wobec różnych typów rodzin (np. jednopłciowych)” (Peeters, 2014).

Mimo zachodzących zmian, o których mówi się w przypadku rodziny, a zwłaszcza w związku ze wzrostem liczby osób wybierających życie samotne, rodzina jest postrzegana przez większość społeczeństwa jako najważniejsza wartość, wyprzedzając zdecydowanie pracę, politykę, czas wolny i przyjaciół. Umocnienie się w świadomości społecznej koncepcji roli rodziny jako rodziny pełnej, która składa się z ojca, matki i dzieci, było pewnym zaskoczeniem dla badaczy. Wcześniej przewidywali, że jej rola będzie maleć, a preferowanym modelem będzie rodzina składająca się z jednego rodzica i dzieci.

Anna Titkow (2013) uważa, że w tym samym czasie, kiedy umacnia się koncepcja rodziny tradycyjnej, zwiększyła się ilość kobiet, które dają sobie prawo do samotnego macierzyństwa, świadomie rezygnują z rodziny na rzecz własnej autonomii. Antropolodzy dostrzegający wagę rodziny, myślą o zmodyfikowanym podziale ról jej członków w zależności od środowiska społecznego (przede wszystkim wyznaczonego poziomem edukacji) i generacji rozumianej jako ogół ludzi żyjących w tym samym okresie i będących mniej więcej w tym samym wieku. Natomiast Ireneusz Mroczkowski (2014) uświadamia, że zmiany w opiniach na temat rodziny mają złożone przyczyny i, co więcej, są efektem oddziaływania różnokierunkowych procesów, w tym rozpowszechniającej się koncepcji gender, ruchów feministycznych i różnego rodzaju przemian obyczajowych o charakterze kulturowym, społecznym, a nawet ekonomicznym.

Wspomniana wcześniej Titkow wyciąga z przeprowadzonych badań wniosek, iż współczesna rodzina ma inne zadania niż tradycyjny model. W rodzinie poszukuje się zaspokojenia innych potrzeb niż te „oferowane przez model tradycyjny.” Rodzina postrzegana jest jako ucieczka przed samotnością spowodowaną zanikiem więzi rodzinnych.

Przytoczone wyżej przesłanki wskazują, że dla znaczącej części społeczeństwa pewna niezależność i autonomia członków rodziny są cenionymi wartościami. Obserwowane w ostatnich latach zmiany pokazują trend świadczący

o tym, że akceptowane modele rodziny ulegają transformacji upodabniając się pod pewnymi względami do istniejących w Europie Zachodniej.

W niektórych krajach pojawiają się prawne umocowania rodzin tworzonych przez osoby tej samej płci: 50 państw, między innymi: Austria, Belgia, Dania, Finlandia, Francja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Islandia, Luksemburg, Malta, Niemcy, Norwegia, Portugalia, Szwecja i Wielka Brytania – uznają związki partnerskie samej płci, które w nielicznych państwach nazywane są małżeństwami.

Po przedstawieniu w skróconej formie obrazu rodziny jaki jawi się w prowadzonych badaniach, możemy uzyskać przeświadczenie, że nie ma powrotu do tradycyjnej i patriarchalnej rodziny, w której ojciec jest głową rodziny, a matka zajmuje się domem i dziećmi i jest zależna od swojego męża. Jednostronność poostrzegania i oceny rodziny, jako podstawowej komórki społecznej, w sposób powszechnie, i niebudzący wątpliwości jest stanem przeszłym.

Bibliografia

- Adamski, F. (2002). *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków
- Choluj, B. (2014). *Gender studies*. W: M. Rudaś-Grodzka (red). *Encyklopedia gender. Płeć w kulturze*. Warszawa.
- Duda, M. (2016). *Dogmat płci. Polska wojna z gender*. Gdańsk: Katedra.
- Mizielińska, J., Stasińska A. (2014). *Rodziny z wyboru*. W: M. Rudaś-Grodzka (red). *Encyklopedia gender. Płeć w kulturze*. Warszawa.
- Mroczkowski, I. (2014). *Rodzina, gender i nowy feminizm*. Płock.
- Mrozik, A. (2014). *Gender studies w Polsce: perspektywy, ograniczenia, wyzwania*. W: J. Kapela (red.). *Gender. Przewodnik krytyki politycznej*. Warszawa.
- Olczyk, M. (2014). *Eksperyment gender. Od teorii równości płci do ideologii polimorfizmu ekspresji seksualnej*. Gniezno.
- Pawłowska, M. 3M. (2014). *Kobięce i męskie mózgi – czyli neuroseksizm w akcji i jego społeczne konsekwencje*. W: J. Kapela (red.). *Gender. Przewodnik krytyki politycznej*. Warszawa.
- Peeters, M. A. (2013). *Gender – światowa norma polityczna i kulturowa*. Warszawa.
- Slany, K. (2013). *W mozaice zagadnień życia małżeńskiego-rodzinnego: wprowadzenie*. W: K. Slany (red.). *Zagadnienia małżeństwa i rodzin w perspektywie feministyczno-genderowej*. Kraków.
- Szlendak, T. (2010). *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, różnicowanie*. Warszawa.
- Sztompka, P. (2002). *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Kraków.
- Szwarczyńska, E. (2015). *Ponowoczesny indywidualizm jako źródło nietrwałości więzi rodzinnych i dezintegracji rodziny*. W: U. Swadźba i in. (red). *Praca – Więzy – Integracja. Wyzwania w życiu jednostki i społeczeństwa*. Tom 2. Katowice.
- Szwarczyńska, E. (2017). *Genderowa wizja rodziny z perspektywy personalizmu chrześcijańskiego*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Titkow, A. (2013). *Płeć kulturowa (gender) – potencjalny kapitał niwelowania nierówności płci*. W: K. Slany (red). *Zagadnienia małżeństwa i rodzin w perspektywie feministyczno-genderowej*, red., Kraków 2013.
- Warzywoda-Kruszyńska W. (2004). *Rodzina w procesie zmian*. W: W. Warzywoda-Kruszyńska, P. Szukalski (red.). *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim*. Łódź.
- Żebrowski, J. (2010). *Współczesne przeobrażenia w funkcjonowaniu rodziny polskiej*. W: J. Żebrowski (red.). *Rodzina polska na przełomie wieków*. Gdańsk.